

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кафедра психології

На правах рукопису

СРЕМЄЄВА ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

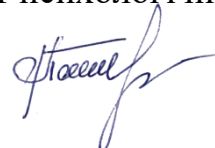
СПЕЦИФІКА ВЗАЄМОВІДНОСИН БАТЬКІВ І ДІТЕЙ У СІМ'ЯХ

Спеціальність: 053 «Психологія»
(код) (назва спеціальності)

Освітня програма Психологія
(назва)

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:
**ПАШКО Антоніна
Олександрівна,**
кандидат психологічних наук,
доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол засідання кафедри

№ 8 від 27.12.22

Завідувач кафедри

(підпис)

Людмила ПРИСНЯКОВА

(Ім'я, ПРИЗВИЩЕ)

Дніпро, 2023

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кафедра психології
Освітній ступінь магістр
Спеціальність 053 «Психологія»
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології

Людмила ПРИСНЯКОВА
«10» лютого 2023 року

**ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
ЄРЕМЄЄВОЇ ТЕТЯНИ МИКОЛАЇВНИ**

1. Тема роботи: «Специфіка взаємовідносин батьків і дітей у сім'ях»
2. Науковий керівник роботи: кандидат психологічних наук, доцент кафедри Пашко Антоніна Олександрівна. Затверджені наказом вищого навчального закладу від «29» жовтня 2022 року № 4
3. Строк подання роботи на кафедру: 14.02.2023р.
4. Мета кваліфікаційної роботи: виявлення взаємозв'язку дитячо-батьківських відносин та їх вплив на формування особистості дитини, зокрема, на процес формування психологічної культури.
5. Завдання кваліфікаційної роботи
  - проаналізувати існуючі підходи до вивчення дитячо-батьківських відносин;
  - визначити основні теоретичні засади в підходах до поняття психологічна культура, дитячо-батьківські відносини, дитяча субкультура;
  - провести емпіричне дослідження з метою виявлення ставлення батьків до дитини, взаємовідносини в родині, емоційні відносини особистості, яке включає в себе 3 послідовних етапи: (проведення, обробка результатів, висновки та рекомендації);
  - здійснити аналіз результатів діагностики, виявити вікові і гендерні особливості.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

№ з\п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Вступ	Жовтень 2022 р.	виконано
2.	I Розділ	Листопад 2022 р.	виконано
3.	II Розділ	Грудень 2022 р.	виконано
4.	III Розділ	Січень 2023 р.	виконано
5.	Робота в цілому	Лютий 2023р.	виконано

Науковий керівник _____

Антоніна ПАШКО

Здобувач вищої освіти _____

Тетяна ЄРЕМЄЄВА

Дата видачі завдання 29.09.2022 р.

АНОТАЦІЯ

Сремеева Т.М. Специфіка взаємовідносин батьків і дітей у сім'ях / Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 053 Психологія (освітньо-професійна програма «Психологія». ВНПЗ ДГУ, Дніпро, 2023.

Зміст анотації

Дорослий вводить дитину в світ соціальної діяльності - суспільно вироблених навичок, умінь, способів практичної діяльності, моралі і т.д. А так як в предметах матеріальної та духовної культури і в її традиціях знаходять своє втілення історично сформовані форми психічного життя людей, то дитина, пізнаючи культуру і опановуючи нею, разом з тим засвоює і ці форми. На цій основі у неї розвиваються специфічні соціальні форми психіки.

Протягом усього раннього та дошкільного дитинства головним чинником формування особистості дитини продовжує залишатися доросла людина, підтримка і схвалення якої складають необхідну умову «врівноваженості» дитини з навколишнім його середовищем і переживання нею емоційного благополуччя .

Актуальність розгляду сімейних взаємин, як чинника емоційного благополуччя дитини дошкільника, визначається сучасними умовами сімейного виховання. Особливості взаємодії дитини з батьками, міра їх чуйності, наявність емоційних зв'язків і стосунків, прихильності впливають, як упродовж усього періоду дитинства, так і в подальшому житті, є своєрідним еталоном побудови дитячих стосунків з іншими людьми.

Проблема особливостей розвитку емоційної сфери дітей є актуальною як у теоретичному, так і суто прикладному аспектах (І.Д. Бех, О.В. Запорожець, О.І. Кульчицька, Я.З. Неверович та інші). Розкриття психологічних механізмів, що детермінують розвиток емоційної сфери, ускладнюється багатьма факторами. З-поміж них, виступає недостатня теоретична з'ясованість

загальних уявлень, щодо сутності емоцій (В.К. Вілюнас, К.Є. Ізард, О.Я.Чебикін та інші), їх інтегративності (Л.М. Аболін, В. Вунд, П.В. Симонов та інші), динамічності протікання (В.К. Вілюнас, О.П.Саннікова та інші), амбівалентності (М.Б. Арнолд, І.А. Васильєв, С. Томкінс та інші) тощо. Водночас порівняльний аналіз різних досліджень (І.Г. Головська, І.С. Кон, Т.М. Чебикіна та інші) дозволяє констатувати небажані тенденції, що спостерігаються в розвитку сучасних дітей. Це поступове збільшення кількості дітей, в яких виявляється підвищення фрустрації, емоційної напруги, депресивності, розладу в адекватності емоційного регулювання.

Традиційно головним інститутом виховання дитини є сім'я. Те, що дитина в дитячі роки набуває в сім'ї, вона зберігає протягом всього подальшого життя. Важливість сім'ї як інституту виховання обумовлена тим, що в ній дитина знаходиться протягом значної частини свого життя і по тривалості своєї дії на особистість жоден з інститутів виховання не може порівнятися з сім'єю. У ній закладаються основи особистості дитини, і до вступу до школи вона вже більш ніж наполовину сформувалася як особистість. Для маленької дитини сім'я – це цілий світ, у якому вона живе, діє, робить відкриття, вчиться любити, ненавидіти, радіти, співчувати. Будучи її членом, дитина вступає у певні відносини з батьками, що можуть вплинути на неї як позитивно, так і негативно.

Існує велика кількість різноманітних визначень сім'ї. Вихідним вважатимемо визначення сім'ї як соціальної системи, яке пропонує А. Я. Варга: «Сімейна система — це група людей, які пов'язані загальним місцем проживання, спільним господарством, а головне — взаємостосунками». Дослідженням дитячо-батьківських стосунків у вітчизняній психології займалися учені Божович Л.И., Выготский Л.С., Костенко М. А., Лунякова Л.Г., Дубровина И.В., Лисина М. И., Леонтьев А.Н., Мухина В. С., Хоментаскас Г. Т., Эльконин Д., та інші.

Особлива роль у розвитку дитини, її емоційної та особистісної сфери, традиційно відводиться фактору взаємодії батьків і дитини, як на ранніх, так і

на пізніших етапах розвитку. У процесі постійного контакту з дитиною, батьки допомагають регулювати і впорядковувати його афективні взаємини з навколишнім світом, освоювати різноманітні психотехнічні прийоми афективної організації її поведінки, стабілізації афективних процесів. Завдяки своїм особливостям сім'я як мала група створює своїм членам такі умови для емоційних проявів і задоволення емоційних потреб, які допомагають людині відчувати свою приналежність до суспільства, підсилюють почуття його безпеки і спокою, викликають бажання надати допомогу і підтримку іншим людям. Численні психологічні дослідження показують, що спілкування дитини з близькими дорослими є головною і вирішальною умовою становлення всіх її психічних здібностей і якостей: мислення, мовлення, самооцінки, емоційної сфери, уяви та ін.

Функції матері в забезпеченні емоційного комфорту дитини більш прицільно вивчаються у рамках базового відношення до світу (А.Я. Варга, М. В. Колоскова, О. В. Баженова, Г. В. Скобло та ін.), активно-довірчого відношення до світу (М. В. Колоскова), стійкий позитивно-емоційний фон настрою, потреба дитини в доброзичливій увазі дорослого (Л.И. Божович), в емоційній взаємодії з дорослими (М. И. Лісіна), в отриманні почуття урівноваженості і безпеки, що досягається у контакті з дорослим (Г. В. Скобло). Задоволення цих потреб є умовою нормального психічного розвитку дитини. Крім того, ці дослідження також дозволяють укласти, що почуття емоційного комфорту служить показником оптимального стану дитини в системі "Я - Світ" і є необхідною умовою його розвитку.

Сім'я, її стабільність та гармонійність функціонування є важливою умовою психологічного здоров'я кожної людини. Особливого значення психологічний клімат у родині, характер батьківсько-дитячих взаємин набуває у процесі розвитку та становлення особистості дитини. Дисгармонійні стосунки у сім'ї та деструктивні особистісні характеристики батьків діють на добробут дитини: не дозволяють задовольняти основні потреби, викликаючи стан

напруги; слугують джерелом соматичних розладів, деструктивних переживань та інше.

Автори (Ю. Б. Гіппенрейтер, І. А. Логінова, Л. Г. Матвєєва, О. В. Переломова, О. Є. Смирнова, М. В. Бикова та інші), відводять важливу роль раннього досвіду виховання дитини в конкретному культурному середовищі, сімейних традицій і емоційному тлі відносин батьків до дитини.

Питання сімейного виховання і впливу взаємин у сім'ї на дитину стали розроблятися в рамках психолого-педагогічного підходу (К. Д. Ушинський, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, Є. А. Аркін, А. Н. Леонтьєв, А. В. Запорожець, Н. І. Лісіна, В. К. Копирло та ін.)

Дана тема є актуальною, так як аналіз сучасного суспільства і сучасної сім'ї показує, що батьки часто не здатні створити сприятливі умови для ефективної соціалізації дитини, що призводить до загострення різних соціальних проблем. Помилки і прорахунки, допущені батьками в процесі виховання та розвитку дитини, можуть виявитися непоправними і виявлятися пізніше в асоціальній поведінці дитини, в труднощах її адаптації до життя в суспільстві, в різних відхиленнях психічного та особистісного розвитку. Багато соціальних проблем є наслідком виховання дітей батьками з низьким рівнем психологічної та педагогічної культури, яка проявляється у безвідповідальному ставленні до виконання своїх виховних функцій, сильної мотиваційної обмеженості у вирішенні проблем сімейного виховання, неготовності і небажанням змінювати сформовані стереотипи виховання.

Сучасний ритм життя, збільшення кількості неповних, конфліктних сімей, зайнятість батьків поряд з низьким рівнем їх психолого-педагогічної культури істотно спотворюють характер дитячо-батьківських відносин. Це проявляється в формальному контакті батьків з дитиною, зникнення спільних форм діяльності, в дефіциті теплоти і уважного ставлення один до одного, що часто призводить до формування у дитини неадекватної самооцінки, невпевненості в своїх силах, негативних форм самоствердження, а в крайніх

випадках виражається в педагогічній занедбаності і затримкою психічного розвитку.

Для характеристики психологічної культури батьків були виділені два наступні параметра:

1) способи і прийоми спілкування батьків з дітьми в ході виховного впливу: методи словесного впливу (спонукання, переконання, умовляння, примус), методи контролю, наочного показу, заохочення, покарання.

2) стиль взаємодії з дитиною, який синтезує в собі весь характер компетентності батьків у питаннях виховання та розвитку дітей і дає інтегральну характеристику певному рівню психологічної культури батьків.

Ми розглядаємо психологічну культуру дитини в тісному взаємозв'язку з психологічною культурою його батьків і педагогів, які її виховують. Зазначено, що елементи психологічної культури дітей сходять до психологічної культури дорослих, насамперед батьків. Корисно знати, що кожен з батьків може дотримуватися своєї імпліцитної теорії особистості, але узгодженість (або неузгодженість) виховних позицій сама по собі справляє суттєвий вплив на становлення психологічної культури дитини.

ABSTRACT

Eremeyeva T.M. The specifics of the relationship between parents and children in families / Qualification work for obtaining an educational degree "master" in the specialty 053 Psychology (educational and professional program "Psychology". VNPZ DSU, Dnipro, 2023.

Abstract content

The adult introduces the child to the world of social activity - socially produced skills, abilities, methods of practical activity, morals, etc. And since the historically formed forms of the mental life of people find their embodiment in the objects of material and spiritual culture and in its traditions, the child, knowing the culture and mastering it, at the same time assimilates these forms. On this basis, it develops specific social forms of the psyche.

Throughout early and preschool childhood, the main factor in the formation of a child's personality continues to be an adult, whose support and approval constitute a necessary condition for the child's "balance" with his environment and for him to experience emotional well-being.

The relevance of considering family relationships as a factor in the emotional well-being of a preschool child is determined by modern conditions of family upbringing. Peculiarities of the child's interaction with parents, the degree of their sensitivity, the presence of emotional connections and relationships, affection affect both during the entire period of childhood and in later life, are a kind of benchmark for building children's relationships with other people.

The problem of peculiarities of children's emotional development is relevant both in theoretical and purely applied aspects (I.D. Bekh, O.V. Zaporozhets, O.I. Kulchytska, Y.Z. Neverovych and others). The disclosure of psychological mechanisms that determine the development of the emotional sphere is complicated by many factors. Among them, there is insufficient theoretical clarification of general ideas about the essence of emotions (V.K. Vilyunas, K.E. Izard, O.Ya. Chebykin and others), their

integrability (L.M. Abolin, V. Wund, P.V. Simonov and others), flow dynamics (V.K. Vilyunas, O.P. Sannikova and others), ambivalence (M.B. Arnold, I.A. Vasiliev, S. Tomkins and others), etc. . At the same time, a comparative analysis of various studies (I.G. Golovska, I.S. Kon, T.M. Chebykina and others) allows us to ascertain undesirable trends observed in the development of modern children. This is a gradual increase in the number of children in whom there is an increase in frustration, emotional tension, depression, and a disorder in the adequacy of emotional regulation.

Traditionally, the main institution of child education is the family. What the child acquires in the family during his childhood years, he keeps throughout the rest of his life. The importance of the family as an institution of education is determined by the fact that the child is in it for a significant part of his life, and in terms of the duration of its effect on the personality, none of the institutions of education can be compared to the family. It lays the foundations of the child's personality, and by the time he enters school, he is already more than half formed as a personality. For a small child, family is a whole world in which he lives, acts, makes discoveries, learns to love, hate, rejoice, sympathize. Being its member, the child enters into certain relations with parents, which can affect him both positively and negatively.

There are many different definitions of family. As a starting point, we will consider the definition of the family as a social system proposed by A. Ya. Varga: "A family system is a group of people who are connected by a common place of residence, a joint economy, and most importantly, mutual relations." Scientists L.I. Bozhovich, L.S. Vygotsky, M.A. Kostenko, L.G. Lunyakova, I.V. Dubrovina, M.I. Lysina, and A.N. Leontiev were engaged in the study of child-parent relations in domestic psychology. ., V. S. Mukhina, G. T. Khomentauskas, D. Elkonyn, and others.

A special role in the development of a child, his emotional and personal sphere, is traditionally attributed to the factor of interaction between parents and a child, both in the early and later stages of development. In the process of constant contact with the child, parents help to regulate and organize his affective relations with the surrounding world, to master various psychotechnical methods of affective

organization of his behavior, stabilization of affective processes. Due to its characteristics, the family as a small group creates for its members such conditions for emotional manifestations and satisfaction of emotional needs, which help a person to feel his belonging to society, strengthen his sense of security and peace, cause a desire to provide help and support to other people. Numerous psychological studies show that a child's communication with close adults is the main and decisive condition for the development of all his mental abilities and qualities: thinking, speech, self-esteem, emotional sphere, imagination, etc.

The functions of the mother in ensuring the emotional comfort of the child are more specifically studied within the framework of the basic relationship to the world (A. Ya. Varga, M. V. Koloskova, O. V. Bazhenova, G. V. Skoblo, etc.), an active trusting relationship to of the world (M.V. Koloskova), stable positive-emotional mood background, the child's need for the benevolent attention of an adult (L.I. Bozhovich), in emotional interaction with by adults (M. I. Lisina), in obtaining a sense of balance and security, which is achieved in contact with an adult (G. V. Skoblo). Meeting these needs is a condition for normal mental development of the child. In addition, these studies also allow us to conclude that the feeling of emotional comfort serves as an indicator of the optimal state of the child in the "I - World" system and is a necessary condition for its development.

The family, its stability and harmonious functioning is an important condition for the psychological health of every person. The psychological climate in the family, the nature of the parent-child relationship acquires special importance in the process of development and formation of the child's personality. Disharmonious relationships in the family and destructive personal characteristics of parents affect the child's well-being: they do not allow basic needs to be met, causing a state of tension; serve as a source of somatic disorders, destructive experiences, etc.

The authors (Y.B. Hippenreiter, I.A. Loginova, L.G. Matveeva, O.V. Perelomova, O.E. Smirnova, M.V. Bykova and others) attribute the important role of the early experience of raising a child in a specific cultural environment, family traditions and the emotional background of the parents' relationship with the child.

The issue of family upbringing and the influence of family relationships on the child began to be developed within the framework of a psychological and pedagogical approach (K. D. Ushinskyi, A. S. Makarenko, V. O. Sukhomlynskyi, E. A. Arkin, A. N. Leontiev, A. V. Zaporozhets, N. I. Lisina, V. K. Kopyrlo, etc.)

This topic is relevant, as the analysis of modern society and the modern family shows that parents are often unable to create favorable conditions for effective socialization of the child, which leads to the exacerbation of various social problems. Mistakes and miscalculations made by parents in the process of raising and developing a child may prove irreparable and manifest themselves later in the child's antisocial behavior, difficulties in adapting to life in society, and various deviations in mental and personal development. Many social problems are the result of raising children by parents with a low level of psychological and pedagogical culture, which is manifested in an irresponsible attitude to the performance of their educational functions, a strong motivational limitation in solving problems of family upbringing, unwillingness and unwillingness to change the formed stereotypes of upbringing.

The modern rhythm of life, the increase in the number of single-parent, conflicting families, the employment of parents, along with the low level of their psychological and pedagogical culture, significantly distort the nature of child-parent relations. This is manifested in the formal contact of parents with the child, the disappearance of common forms of activity, in the lack of warmth and attentiveness to each other, which often leads to the formation of inadequate self-esteem in the child, lack of confidence in one's own abilities, negative forms of self-assertion, and in extreme cases it is expressed in pedagogical neglect and delayed mental development.

To characterize the psychological culture of parents, the following two parameters were selected:

- 1) methods and techniques of communication between parents and children in the course of educational influence: methods of verbal influence (incitement, persuasion, persuasion, coercion), methods of control, visual display, encouragement, punishment.

2) the style of interaction with the child, which synthesizes the entire character of the parents' competence in the matters of raising and developing children and gives an integral characteristic to a certain level of the parents' psychological culture.

We consider the child's psychological culture in close relationship with the psychological culture of his parents and teachers who educate him. It is noted that the elements of children's psychological culture go back to the psychological culture of adults, primarily parents. It is useful to know that each parent can adhere to his implicit theory of personality, but the coherence (or inconsistency) of educational positions in itself has a significant impact on the formation of the child's psychological culture.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН В ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ ТА ЗАКОРДОННИХ ПСИХОЛОГІВ.....	28
1.1. Поняття «батьківські відносини», функції та завдання сім'ї.....	28
1.2. Батьківське ставлення.....	31
1.3. Батьківські позиції, вплив на поведінку дитини в сім'ї.....	33
1.4. Типи материнського відношення.....	34
1.5. Стили сімейного виховання.....	35
Висновки до розділу 1.....	45
РОЗДІЛ 2. ФЕНОМЕН ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВ ТА ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ДИТЯЧОЇ СУБКУЛЬТУРИ.....	46
2.1. Співвідношення понять «культура», «психологічна культура», «дитяча субкультура».....	46
2.2. Дитяча субкультура.....	54
2.3. Психологічна культура батьків – фактор формування психологічної культури дітей.....	55
Висновки до розділу 2.....	60
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ДИТЯЧОЇ ОСОБИСТОСТІ.....	62
3.1. Характеристика методів та методик дослідження.....	62
3.2. Учасники емпіричного дослідження.....	68
3.3. Результати емпіричного дослідження.....	69
Висновки до розділу 3.....	
ВИСНОВКИ.....	107
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	112
ГЛОСАРІЙ.....	117
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Дорослий вводить дитину в світ соціальної діяльності - суспільно вироблених навичок, умінь, способів практичної діяльності, моралі і т.д. А так як в предметах матеріальної та духовної культури і в її традиціях знаходять своє втілення історично сформовані форми психічного життя людей, то дитина, пізнаючи культуру і опановуючи нею, разом з тим засвоює і ці форми. На цій основі у неї розвиваються специфічні соціальні форми психіки.

Протягом усього раннього та дошкільного дитинства головним чинником формування особистості дитини продовжує залишатися доросла людина, підтримка і схвалення якої складають необхідну умову «врівноваженості» дитини з навколишнім його середовищем і переживання нею емоційного благополуччя .

Актуальність розгляду сімейних взаємин, як чинника емоційного благополуччя дитини дошкільника, визначається сучасними умовами сімейного виховання. Особливості взаємодії дитини з батьками, міра їх чуйності, наявність емоційних зв'язків і стосунків, прихильності впливають, як упродовж усього періоду дитинства, так і в подальшому житті, є своєрідним еталоном побудови дитячих стосунків з іншими людьми.

Проблема особливостей розвитку емоційної сфери дітей є актуальною як у теоретичному, так і суто прикладному аспектах (І.Д. Бех, О.В. Запорожець, О.І. Кульчицька, Я.З. Неверович та інші). Розкриття психологічних механізмів, що детермінують розвиток емоційної сфери, ускладнюється багатьма факторами. З-поміж них, виступає недостатня теоретична з'ясованість загальних уявлень, щодо сутності емоцій (В.К. Вілюнас, К.Є. Ізард, О.Я.Чебикін та інші), їх інтегративності (Л.М. Аболін, В. Вунд, П.В. Симонов та інші), динамічності протікання (В.К. Вілюнас, О.П.Саннікова та інші), амбівалентності (М.Б. Арнолд, І.А. Васильєв, С. Томкінс та інші) тощо. Водночас порівняльний аналіз різних досліджень (І.Г.

Головська, І.С. Кон, Т.М. Чебикіна та інші) дозволяє констатувати небажані тенденції, що спостерігаються в розвитку сучасних дітей. Це поступове збільшення кількості дітей, в яких виявляється підвищення фрустрації, емоційної напруги, депресивності, розладу в адекватності емоційного регулювання.

Традиційно головним інститутом виховання дитини є сім'я. Те, що дитина в дитячі роки набуває в сім'ї, вона зберігає протягом всього подальшого життя. Важливість сім'ї як інституту виховання обумовлена тим, що в ній дитина знаходиться протягом значної частини свого життя і по тривалості своєї дії на особистість жоден з інститутів виховання не може порівнятися з сім'єю. У ній закладаються основи особистості дитини, і до вступу до школи вона вже більш ніж наполовину сформувалася як особистість. Для маленької дитини сім'я – це цілий світ, у якому вона живе, діє, робить відкриття, вчиться любити, ненавидіти, радіти, співчувати. Будучи її членом, дитина вступає у певні відносини з батьками, що можуть вплинути на неї як позитивно, так і негативно.

Існує велика кількість різноманітних визначень сім'ї. Вихідним вважатимемо визначення сім'ї як соціальної системи, яке пропонує А. Я. Варга: «Сімейна система — це група людей, які пов'язані загальним місцем проживання, спільним господарством, а головне — взаємостосунками». Дослідженням дитячо-батьківських стосунків у вітчизняній психології займалися учені Божович Л.И., Выготский Л.С., Костенко М. А., Лунякова Л.Г., Дубровина И.В., Лисина М. И., Леонтьев А.Н., Мухина В. С., Хоментаскас Г. Т., Эльконин Д., та інші.

Особлива роль у розвитку дитини, її емоційної та особистісної сфери, традиційно відводиться фактору взаємодії батьків і дитини, як на ранніх, так і на пізніших етапах розвитку. У процесі постійного контакту з дитиною, батьки допомагають регулювати і впорядковувати його афективні взаємини з навколишнім світом, освоювати різноманітні психотехнічні прийоми афективної організації її поведінки, стабілізації афективних процесів.

Завдяки своїм особливостям сім'я як мала група створює своїм членам такі умови для емоційних проявів і задоволення емоційних потреб, які допомагають людині відчувати свою приналежність до суспільства, підсилюють почуття його безпеки і спокою, викликають бажання надати допомогу і підтримку іншим людям. Численні психологічні дослідження показують, що спілкування дитини з близькими дорослими є головною і вирішальною умовою становлення всіх її психічних здібностей і якостей: мислення, мовлення, самооцінки, емоційної сфери, уяви та ін.

Функції матері в забезпеченні емоційного комфорту дитини більш прицільно вивчаються у рамках базового відношення до світу (А.Я. Варга, М. В. Колоскова, О. В. Баженова, Г. В. Скобло та ін.), активно-довірчого відношення до світу (М. В. Колоскова), стійкий позитивно-емоційний фон настрою, потреба дитини в доброзичливій увазі дорослого (Л.И. Божович), в емоційній взаємодії з дорослими (М. И. Лісіна), в отриманні почуття урівноваженості і безпеки, що досягається у контакті з дорослим (Г. В. Скобло). Задоволення цих потреб є умовою нормального психічного розвитку дитини. Крім того, ці дослідження також дозволяють укласти, що почуття емоційного комфорту служить показником оптимального стану дитини в системі "Я - Світ" і є необхідною умовою його розвитку.

Сім'я, її стабільність та гармонійність функціонування є важливою умовою психологічного здоров'я кожної людини. Особливого значення психологічний клімат у родині, характер батьківсько-дитячих взаємин набуває у процесі розвитку та становлення особистості дитини. Дисгармонійні стосунки у сім'ї та деструктивні особистісні характеристики батьків діють на добробут дитини: не дозволяють задовольняти основні потреби, викликаючи стан напруги; слугують джерелом соматичних розладів, деструктивних переживань та інше.

Автори (Ю. Б. Гіппенрейтер, І. А. Логінова, Л. Г. Матвєєва, О. В. Переломова, О. Є. Смирнова, М. В. Бикова та інші), відводять важливу

роль раннього досвіду виховання дитини в конкретному культурному середовищі, сімейних традицій і емоційному тлі відносин батьків до дитини.

Питання сімейного виховання і впливу взаємин у сім'ї на дитину стали розроблятися в рамках психолого-педагогічного підходу (К. Д. Ушинський, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, Є. А. Аркін, А. Н. Леонтьєв, А. В. Запорожець, Н. І. Лісіна, В. К. Копирло та ін.)

Дана тема є актуальною, так як аналіз сучасного суспільства і сучасної сім'ї показує, що батьки часто не здатні створити сприятливі умови для ефективної соціалізації дитини, що призводить до загострення різних соціальних проблем. Помилки і прорахунки, допущені батьками в процесі виховання та розвитку дитини, можуть виявитися непоправними і виявлятися пізніше в асоціальній поведінці дитини, в труднощах її адаптації до життя в суспільстві, в різних відхиленнях психічного та особистісного розвитку. Багато соціальних проблем є наслідком виховання дітей батьками з низьким рівнем психологічної та педагогічної культури, яка проявляється у безвідповідальному ставленні до виконання своїх виховних функцій, сильної мотиваційної обмеженості у вирішенні проблем сімейного виховання, неготовності і небажанням змінювати сформовані стереотипи виховання.

Сучасний ритм життя, збільшення кількості неповних, конфліктних сімей, зайнятість батьків поряд з низьким рівнем їх психолого-педагогічної культури істотно спотворюють характер дитячо-батьківських відносин. Це проявляється в формальному контакті батьків з дитиною, зникнення спільних форм діяльності, в дефіциті теплоти і уважного ставлення один до одного, що часто призводить до формування у дитини неадекватної самооцінки, невпевненості в своїх силах, негативних форм самоствердження, а в крайніх випадках виражається в педагогічній занедбаності і затримкою психічного розвитку.

Для характеристики психологічної культури батьків були виділені два наступні параметра:

1) способи і прийоми спілкування батьків з дітьми в ході виховного впливу: методи словесного впливу (спонукання, переконання, умовляння, примус), методи контролю, наочного показу, заохочення, покарання.

2) стиль взаємодії з дитиною, який синтезує в собі весь характер компетентності батьків у питаннях виховання та розвитку дітей і дає інтегральну характеристику певному рівню психологічної культури батьків.

Ми розглядаємо психологічну культуру дитини в тісному взаємозв'язку з психологічною культурою його батьків і педагогів, які її виховують. Зазначено, що елементи психологічної культури дітей сходять до психологічної культури дорослих, насамперед батьків. Корисно знати, що кожен з батьків може дотримуватися своєї імпліцитної теорії особистості, але узгодженість (або неузгодженість) виховних позицій сама по собі справляє суттєвий вплив на становлення психологічної культури дитини.

Об'єкт дослідження: особливості психологічної культури сім'ї.

Предмет дослідження: специфіка взаємовідносин батьків і дітей у сім'ях.

Мета: виявлення взаємозв'язку дитячо-батьківських відносин та їх вплив на формування особистості дитини, зокрема, на процес формування психологічної культури.

Завдання:

- проаналізувати існуючі підходи до вивчення дитячо-батьківських відносин;
- визначити основні теоретичні засади в підходах до поняття психологічна культура, дитячо-батьківські відносини, дитяча субкультура;
- підібрати комплекс методик, вивчити їх;
- провести емпіричне дослідження з метою виявлення ставлення батьків до дитини, взаємовідносини в родині, емоційні відносини особистості, яке включає в себе 3 послідовних етапи: (проведення, обробка результатів, висновки та рекомендації);

– здійснити аналіз результатів діагностики, виявити вікові і гендерні особливості.

Гіпотеза: полягає в припущенні, що на формування особистості дитини впливає психологічна і емоційна компетентність батьків та взаємовідносини між дитиною і батьками.

Методи і методики дослідження:

Для дослідження було використано 3 групи методів:

Теоретичний аналіз, синтез, порівняння, систематизація підходів та узагальнення літературних джерел.

Емпіричне (спостереження, бесіда, психодіагностика за допомогою методик):

- ✓ методика діагностики «Батьківського відношення до дітей» (А.Я. Варга, В.В. Століна);
- ✓ методика Н.Холла на визначення рівня емоційного інтелекту;
- ✓ тест «Які ви батьки?»;
- ✓ проєктивна методика «Малюнок сім'ї» А.Л. Венгер, Т.О. Гальцева ;
- ✓ тест «Тривожність» (Р.Теммл, М. Доркі, В. Амен).

Математико–статистичний (метод середніх значень, математичне очікування та дисперсія) і кореляційний аналіз.

Методологія і методи:

Поняття “методологія” визначається як система принципів і способів організації і побудови теоретичної і практичної діяльності, а також як теорія про цю систему.

У вітчизняній науці, слідом за Г.М. Андрєєвою, більшість науковців відмічають, що в сучасному науковому знанні терміном “методологія” визначаються три різних рівні наукового підходу.

1. Загальна методологія – це певний загальний філософський підхід, загальний спосіб пізнання, який приймається дослідником. Загальна методологія формулює деякі найбільш загальні принципи, які свідомо або несвідомо застосовуються у дослідженнях.

2. Спеціальна методологія – сукупність методологічних принципів, які приймаються в даній галузі знання. Спеціальна методологія є реалізацією філософських принципів стосовно специфічного об'єкта дослідження. Цей спосіб пізнання є адаптованим для більш вузької сфери знання.
3. Методологія – як сукупність конкретних методичних засобів дослідження, що здебільш позначається терміном “методика”. Конкретні методичні засоби порівняно з загальною та спеціальною методологією є більш автономними і можуть застосовуватись в однаковій формі в рамках різних методологічних орієнтацій.

У психології виділяється чотири групи методів.

До першої групи методів, які називаються організаційними, відносяться: порівняльний, лонгітюдний і комплексний. Порівняльний метод виступає у вигляді методу вікових, або "поперечних" зрізів. Порівняльно-віковий метод являє собою співставлення окремих особливостей за віком з метою виявлення динаміки психічного явища, яке вивчається. Лонгітюдний метод передбачає багаторазове обстеження одних і тих же осіб протягом тривалого відрізка часу, що вимірюється іноді десятками років. Безпосереднім підсумком застосування цього методу є індивідуальна монографія про хід психічного розвитку. При комплексному дослідженні одного об'єкта має місце розділення функцій між окремими підходами. Такого роду дослідження дозволяють встановити зв'язки і залежності між явищами різного роду (наприклад, фізичного, фізіологічного, психологічного, соціального розвитку особистості)

До другої, самої широкій групі методів належать емпіричні методи одержання наукових даних. До цієї групи відносяться: методи спостереження і самоспостереження, експериментальні методи, психодіагностичні методи (тести, анкети, запитальники, соціометрія, інтерв'ю і бесіда), аналіз процесів і продуктів діяльності (учнівських робіт різного роду), біографічні методи (аналіз подій життєвого шляху людини, документації, свідчень і т.д.).

Третю групу складають методи обробки даних. До цих методів відносяться кількісний (статистичний) і якісний (диференціація матеріалу за групами, варіантами, опис випадків, що найбільш повно виражають типи і варіанти або є винятками) аналізу.

Четверта група — інтерпретаційні методи. Сюди відносяться генетичний і структурний методи.

Генетичний метод дозволяє інтерпретувати весь оброблений матеріал дослідження в характеристиках розвитку, виділяючи фази, стадії, критичні моменти становлення психічних новоутворень. Він встановлює "вертикальні" генетичні зв'язки між рівнями розвитку.

Структурний метод встановлює "горизонтальні" структурні зв'язки між всіма вивченими характеристиками особистості.

Полігон дослідження старша група КЗО ДНЗ(центр розвитку дитини) №392 м.Дніпро. В емпіричному дослідженні брали участь 20 батьківських пар(20 матерів і 20 батьків) віком від 20-50 років та 20 дітей (10 хлопчиків і 10 дівчаток) віком 5,5-6 років.

Структура та обсяг роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків. Основний зміст викладено на 94 сторінках, містить 10 рисунків, 2 малюнка та 22 таблиці. Список використаної літератури складається з 66 найменувань.

ВИСНОВОК

Специфіка дитячо-батьківських відносин у родині має визначальне значення для становлення особистості дитини. Найбільш значущим елементом дитячо-батьківських відносин, на наш погляд, є оціночна діяльність батьків по відношенню до дітей, в якій задається система ціннісних орієнтирів, що застосовуються дитиною в якості критерію, як для оцінки власної особистості, так і в спілкуванні з однолітками. Оптимальним чином організована система батьківської оціночної діяльності по відношенню до дитини є найважливішою умовою успішної її взаємодії з іншими людьми.

Основними параметрами психологічної культури молодих батьків, як встановлено, є моральна культура, культура мислення, культура мовлення, комунікативна культура, дидактична культура, культура праці, культура рухів, фізична культура, естетична культура та екологічна культура. Моральна культура включає вимоги батьків до себе, їх самокритичність, дотримання моральних норм. Культура мислення передбачає наявність: проблемного мислення - вміння прогнозувати можливості виникнення труднощів виховання і намічати шляхи їх усунення; системного мислення - вміння бачити проблему з різних боків; оперативності мислення - здатності швидко реагувати на зміну обставин. Мовленнєва культура пов'язана з володінням правильною і чистою мовою, яка відповідає нормам літературної, хорошою дикцією, виразністю та образністю мови, емоційністю та багатством інтонацій. Комунікативна культура виявляється в здатності привертати до себе увагу дитини, будувати з нею довірливі стосунки, в доброзичливості в спілкуванні з іншими, вмінні керувати собою. В основі дидактичної культури лежить вміння оптимально організувати навчальний і виховний процес, забезпечити необхідну мотивацію, володіння сучасними формами і методами виховання. Культура праці виявляється в звичці доводити розпочату справу до кінця, у турботі про якісні і кількісні

результати праці, в умінні ефективно і продуктивно працювати. Рухова культура полягає в оптимальному використанні жестикуляції, вмінні вибирати позу, в пред'явленні вимог до красивої постави і ходьби. Естетична культура забезпечується наявністю естетичного смаку, дотриманням етики спілкування, естетичним оформленням зовнішності і побуту.

Виходячи із зазначеної структури, можемо аналізувати психологічну культуру сім'ї, як зміст взаємостосунків між батьками і дітьми через включення механізмів різних видів їх діяльності і втілення в цій діяльності моральних категорій.

Перераховані вище критерії є елементами психологічної культури батьків, вони формуються у вигляді заборон, рад і вказівок.

Батьки із середнім рівнем психологічної культури постійно відчують тривогу за дитину, намагаються захистити його від труднощів і неприємностей життя, дитина весь час здається їм слабких і беззахисних.

Батькам з високим рівнем психологічної культури дитина подобається такою, яка вона є, вони не прагнуть активно «переробити» її, поважають її індивідуальність, намагаються якомога більше часу проводити з дитиною, зацікавлені в її справах і планах, високо оцінюють інтелектуальні та творчі здібності дитини, добре обізнані про них.

Вивчивши теоретичну літературу з проблеми дитячо-батьківських відносин, можна зробити наступні висновки:

1. Дошкільний вік є початковим етапом становлення суб'єкта пізнавальної та практичної діяльності. Цей період життя є надзвичайно важливим з точки зору генезу та формування соціальних форм психіки і моральної поведінки в дитини.

2. Сім'я важлива для кожної дитини. Функції, які виконує сім'я по відношенню до дитини, різноманітні: виховна, емоційна, сфера первинного соціального досвіду і контролю, сфера духовного спілкування, соціально-статусна, сфера дозвілля, господарсько-побутова та економічна.

3. Стилі дитячо-батьківських відносин при взаємодії - співробітництво, псевдосотруднічство, ізоляція, суперництво і стилі батьківського виховання - авторитарний, авторитетний, попустительський впливають на становлення дитини.

4. При дисгармонії сімейних відносин виділяються патогенні особливості особистості батька, що впливає на розвиток особистості дитини - низький рівень самоконтролю, негнучкість мислення, ригідність поведінки, низький рівень рефлексії, дезінтеграція, егоцентричність батька.

5. Формування особистості дитини в сім'ї визначається ще й батьківськими директивами, крім типу ставлення батьків і типу виховання.

Отже, основою побудови сприятливих дитячих та батьківських взаємовідносин є правильне виховання дитини з перших років її життя, і саме таким способом ми маємо можливість попередити формування значної частини кризових ситуації взаємовідносин.

Розглянуто фактори емоційного впливу сім'ї на дитину: її психологічний клімат, поведінка і розмови батьків, їхні взаємини та різні прояви оцінного ставлення близьких дорослих до дитини – все це позначається передусім на формуванні в неї почуття власної гідності, зниженні або підвищенні рівня емоційно-ціннісного ставлення до самої себе.

Для гармонізації стосунків між батьками й дітьми у нашій роботі ми спираємось на досвід терапевтичної роботи авторів О.Бодальова і В.Столїна. Вони зазначають, що в родинях із дітьми дошкільного віку, в яких спостерігаються труднощі спілкування, дезадаптація, окремі невротичні реакції, доцільно здійснювати комплексну психологічну корекцію. При цьому корекційний процес розгортається одночасно за кількома напрямками .[10]

1.Робота дитячої ігрової групи. Основне завдання – усунення порушень у психічному й особистісному розвитку дитини, перебудова несприятливих стереотипів поведінки і створення нових, більш адекватних.

2. Батьківський семінар. Основне завдання – розширення психологічних знань батьків про сімейні стосунки й особливості сімейного виховання під час лекцій, групових дискусій, аналізу проблемних ситуацій, бібліотерапії.

3. Робота батьківської групи. Основне завдання – корекція негативного досвіду стосунків у сім'ї, неадекватних батьківських установок на основі обговорень і психодраматичного обґрунтування типових ситуацій спілкування в сім'ї і взаємодії з дитиною.

4. Спільні заняття батьків із дітьми в ігровій формі. Основне завдання – закріплення попередньої роботи, виявлення зникнення симптомів сімейного неблагополуччя і визначення реального досвіду стосунків у сім'ї, який дедалі більшою мірою повинен відповідати ідеальній моделі сімейних взаємин.

У результаті описаної системи роботи з'являється можливість оптимізації сімейних стосунків, процесу виховання дітей у сім'ї.

Щодня перед батьками виникають також педагогічні задачі, які передбачають не тільки аналіз умов та причин виховного явища, а й обґрунтування свого рішення, самостійної відповіді на певні запитання. Вирішування педагогічних задач, як правило, спонукає батьків до підвищення рівня педагогічних знань, до творчого застосування класичного або іншого кращого досвіду, творчого користування методами сімейного впливу.

На сьогодні вкрай необхідна система підготовки молодих людей до сімейного життя, озброєння їх знаннями і вміннями в галузі формування повноцінної сім'ї і виховання дітей. Без піднесення психолого-педагогічної культури батьків годі й говорити про здорове суспільство.

Ефективні програми виховання батьків запропонували американські вчені. Засновані вони на наданні психотерапевтичної допомоги різним типам сімей. Наприклад, концепція психотерапевта Хайма Жіно спрямована на «деневротизацію» емоційної сфери батьків завдяки усвідомленню ними своїх «почуттів, цінностей і очікувань» у процесі відкритого діалогу з дитиною.

Цю роботу він рекомендує здійснювати у тренінгових групах батьків, поділяючи її на такі етапи:

1. Створення комфортності, усвідомлення значущості спільних проблем учасників занять, виокремлення толерантного лідера (люди здатні до сприймання нових знань, продуктивного вирішення власних і спільних проблем за відсутності реальних загроз їм).

2. Робота над подоланням стереотипів батьківського мислення, виявлення реальних причинно-наслідкових зв'язків між почуттями і вчинками їх та їхніх дітей.

3. Формування конкретних навичок самоаналізу й аналізу поведінки дітей на основі усвідомлення амбівалентності (подвійності) людських стосунків. Через аналіз власних реакцій батьки доходять висновку про те, що емоційний досвід не є ні логічним, ні обґрунтованим, а існування на перший погляд суперечливих почуттів є більше нормою, ніж небажаним фактом у житті людини.

4. Формування навичок психологічної адаптації, відкриття нових педагогічних підходів до нормування поведінки, успіхів у навчанні дітей та інших проблем сімейного виховання на основі індивідуального підходу до кожної сім'ї, дитини, батька, матері.

Отже, психологічна культура батьків є таке особистісне утворення, яке виражається в їх ціннісно-цільової спрямованості на повноцінне виховання і розвиток дитини, здатності до рефлексії, самоконтролю, регуляції своєї поведінки, в творчому володінні психолого-педагогічними технологіями, знаннями, гуманістичним стилем взаємодії з дитиною.